

СЕНА МИХАИЛОВИЋ МИЛОШЕВИЋ ГРИГОРИЈЕ БОЖОВИЋ У НОВОМ РУХУ У СТАРОМ КОЛАШИНУ

(Григорије Божовић, *Кад мртви прозборе*,
Српска књижевна задруга, Дом културе „Стари Колашин“,
Београд, Зубин Поток, 2024)

Због чега је, после више деценија апсолутне скрајности, важно актуализовати и поново читати Григорија Божовића и да ли се до сада одужио тај дуг? Ако није, када ће се, тј. чиме би се он могао одужити?

Григорије Божовић није био само приповедач херојских прича, био је хроничар једног доба, био је прецизан аналитичар (ид)ентитетских разлика, неуморни путник по српским крајевима. Скупштински стенограми, фељтони, путописи и приповетке, разнолики наративни дискурси, сустичу се у једном – сви говоре о отпору према угњетавању.

Узевши све то у обзир, апсолутно је сувисло и преко потребно популаризовати и ревалоризовати лик и дело овог писца. У тренуцима најновијих покушавања затирања српских трагова на Косову и Метохији, сваки напор за очувањем културног наслеђа, али и активно бављење питањима културе, треба нарочито истаћи. Захваљујући Дому културе „Стари Колашин“, Божовићев лик и дело изнова се ревитализују већ десет година и доделом књижевне награде, а „Дани Григорија Божовића“ оплемењују културни живот Косова и Метохије. У оквиру издавачке делатности Дома културе, 2024. године изашла је из штампе збирка приповедака *Кад мртви прозборе* Григорија Божовића, у суиздаваштву са Српском књижевном задругом.

У познатој библиотеци „Атлас“, међу препознатљивим жутим корицама, нашло се четрдесет приповедака у избору Милете Аћимовића Ивкова. Символички, приповедач се враћа издавачкој кући у којој је објавио последњи избор приповедака, али уз подршку оних из чијег је „кута“ поникао, свог Ибарског Колашина, 120 година од свог првог огла-

шавања на Видовдан, у Новој искри. Тада је, као студент московске Духовне академије, објавио краћи запис *На Косову* (из путничке белешнице).

У предговору насловљеном „На косовској стази и раскрсници“ Ивков наводи да је након полувековног ћутања преко мере (пре)вреднован Божовићев опус, чему је допринела „драматично обновљена косовска историјска судбина и прича“. Григорије Божовић уједно је и оживотворио, али и изнова „омитотворио“ (митопоетски) простор Косова и Метохије, те је избор приповедака сачињен најпре вођен строгим естетским критеријумима, али и оних битних за књижевну идеологију и поглед на свет, потом груписан хронолошки из следећих издања: *Приповетке* (1924), *Приповетке* (1926), *Робље заробљено* (1930), *Тешка искушења* (1935) и *Неизмишљени ликови* (1940).

Није без разлога свој избор Милета Аћимовић Ивков насловио *Кад мртви прозборе*. Семантика наслова имплицира важност приповедака које се налазе међу корицама ове књиге, позивајући на будност и пажњу. Најплодотворнији стваралац са простора Косова и Метохије мора да буде неко ко ће се и данас чути и слушати стално. Овај, пре свега, национални и културни радник поникао је из угледне породице нахијских кнезова и свештеника. Српска колаборациона влада 1941. године, располажући подацима о територији Ибарског Колашина, село Придворицу, са фамилијом Божовић на челу, чак означава као српски центар на овом простору. Ибарски Колашин је својим географским положајем и структуром становништва представљао својеврсну брану између Арнаута са Косова и Метохије и муслиманског становништва у источним деловима Старог Раса.¹

Познато је да се у нашим граничарским крајевима национални дух највише неговао. Иако је простор Ибарског Колашина кроз српску историју мењао своју улогу и функцију, несумњиво је остао стедиште значајних појединаца непоколебивог става.

Приређивач збирке *Кад мртви прозборе* определио се за затворену композицију. За уводну бира приповетку *Кад се царства мијењају*, а књигу затвара приповетка *Чудни подвижник*. Средишњи део чини тридесет осам приповедака. Јасна је, међутим, симболика која се читава у овом опредељењу. Актуелни тренутак може се доживети као време „кад се царства мијењају“, а Григорије Божовић јесте, из перспективе слабљења националне и патриотске свести, својеврсни „чудни подвижник“.

У свом предговору Ивков наводи да су „илустративност и документарност у књижевном поступку у тесној поетичкој и значењској

¹ Милутин Живковић, *Између „Велике Албаније“ и окупиране Србије: Нови Пазар, Тушин и Ибарски Колашин (1941–1944)*, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић, 2018, стр. 80.

вези са његовим (Божовићевим, прим. аут.) настојањем да у приповеткама дођу до изражаја модел културе, начин живота, веровања и обичаји, у једну реч – идентитет“². На „крвавом и жалном Југу“, како је ово поднебље можда најбоље дефинисао Станислав Винавер, одвијао се тежак живот словенских народа, изложен терору и исламизацији, али и каснијим сукобима православних народа међусобно (Срба и Бугара). На том и таквом простору, Божовић је стварао јунаке који показују и фаталистичко прихватање налога судбине, али и „херојску одважност и моралну одлучност у делању“.³ Верски конвертити под сталним су унутрашњим раздором, попут потурчењака Симе/Синана: „Ни рисјанин, ни мулим, ни Сима, ни Синан!... Мати, ништа нисам!“

Углавном су то типизирани представници својих националних и верских заједница. Ослањајући се на историјску стварност, на митско наслеђе и националну епику, Григорије Божовић, најпре, ретко прави компромис када су у питању етнички сукоби, већ јасно супротставља две стране различитих патријархалних заједница: с једне стране је православна, угњетавана, српска страна, док је са друге исламска (турска и албанска). „Такође, тај сплет околности и оствариваних поступака надограђује радњу која, иако у форми и структури приповетке, поприма карактер епског дела или драмског комада. Понекад се романтично и нестварно распоређују ликови и простори, по принципу црно-бело, целат-жртва, заборав-незаборав, освета-праштање...“⁴

Григорије Божовић је у својим делима направио модел епског јунака, индивидуе која својим карактером надвисује свакодневне типове и ликове. Могло би се рећи да у његовом делу, без обзира на имена јунака по којима се извесне приповетке насловљавају, осим конкретне семантичности и симболике којима се појачава функционалност назива, у великом броју јунаци могу бити анонимни, једнородни, једнообразни, са једним именом. Заједнички именитељ формирао је ове јунаке са истим кодексом и тежњама. Често је друга страна (албанска, турска, потурчењашка) модел вредности, што такође улази у оквире њихове традиције, њиховог образа и дате речи, те имамо паралелне линије кретања и када је реч о свакодневном животу и када је реч о култу, свеједно што су смерови у основи супротног карактера.

² Милета Аћимовић Ивков, „На косовској стази и раскрсници“, у: Григорије Божовић, *Кад мртви њрозборе*, Српска књижевна задруга, Дом културе „Стари Колашин“, Београд, Зубин Поток, 2024, стр. 9.

³ Исто, стр. 11.

⁴ Сена Михаиловић Милошевић, *Косово и Меџохија у делима Григорија Божовића и Данила Николића*, докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2023, стр. 4.

Приповетке је често креирао на основу стварних догађаја, али и на основу анегдота и одређених предања која су шири део националног наслеђа. У приповеци *Мучних дана* даје слику Приштине, неразвијене, прљаве и „азијатске“, како су је поједини осликавали. Заправо, та слика Приштине најбоље сведочи о стварном стању на ширем простору Косова и Метохије. У њој је направљен идентификациони склоп онога што је Милан Ракић, тадашњи конзул у Приштини, писао у многим песмама (као на пример у песми *Напуштена црква*).

Међутим, високи естетски домети његове литературе огледају се и у „искакању“ из стереотипних представа о другом – као у приповеци *Рођак*, на пример, где слику Срба – потурица не гради као наличје Турцима, већ као тенденција да се укаже на неопходност моралног, одважног, и херојског својства (лика) српског бића. У познатом разговору са Бранимиром Ћосићем Божовић је оставио сведочанство да му је жао што „муслимански и босански интелектуалци“ налазе да је он „опаки православац“.⁵

Посебна пажња свакако је посвећена женским ликовима у приповеткама Григорија Божовића. Она је део националне хероике и моралне чистоте, доследна у свим улогама које је формирају: мајка, супруга, сестра, ћерка... Чува породицу и веру и непоколебиви је стуб у свом некада натчовечанском напору. Арнаутка, Кариманова жена из приповетке *Две жене*, оличење је мајчинске љубави, храбрости и достојанства; она је презрела мужа и остале мушке главе због подмуклог убиства младог Србина Јаблана и указала не само поштовање његовој мајци Вујани већ и потпуно саучешће у болу. Ивков бележи да, иако „ти индивидуални гестови нису могли да помере чврсте оквире наслеђа који у битном одређују животе јунака“, ипак показују улогу чојства као одреднице „живота којом се он изнутра хуманизовао, осмишљавао и потврђивао.“⁶ Она је, међутим, и „тивидска напаст“ из истоимене антологијске приповетке у којој је описано „чудно испаштање“ Мојсија Зечевића, игумана манастира Ђурђеви ступови.

Сматрамо да је овакав избор приређивача, уз предговор који је, поред тога што пружа прецизан увод у рад, стваралаштво и опредељење Григорија Божовића, важан и због врло јасног израза културног патриотизма. У времену када се „од косовске земље онемоћало, одступа и одустаје“, настојање издавача и свих укључених у објављивање овакве књиге, може да пружи одговор на питање куда и како даље.

⁵ Бранимир Ћосић, „Григорије Божовић“, *Десеџ ишсаца Десеџ разјовора*, приредио Јован Пејчић, Народна библиотека Бор, Бор, 2002.

⁶ Милета Аћимовић Ивков, *нав. дело*, стр. 11.